

Perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen Suomessa

- koottuja havaintoja

Perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen Suomessa

- koottuja havaintoja

Koonnut: Emmi Kupiainen
Taitto: Joonas Tupala

IOK julkaisu 2/2020: ISSN 2670-1944
ISBN 978-952-7117-36-1
Ihmisoikeuskeskuksen julkaisuja 2/2020
<https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/julkaisut/>
© Ihmisoikeuskeskus
2020 Helsinki

Puutteita ja haasteita perusoikeuksittain	5
Esittely ja lyhenteet	5
1 Yhdenvertaisuus ja tasa-arvoisuus	6
Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus	6
Yhdenvertaisuus kieliasioissa	7
Romanien oikeus yhdenvertaisuuteen	7
Lapsiperheiden yhdenvertaisuus	7
Tasa-arvo ja syrjintä työelämässä	7
Tasa-arvo oppilaitoksissa	8
Sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuus	8
Naisiin kohdistuva väkivalta ja seksuaalinen häirintä	9
Sote- ja valinnanvapausuudistus	10
Äitiysrahaikäytännöt	10
Alaikäisavioliitot	11
Syrjintä tekoälyä käytettäessä	11
Yhdenvertaisuus asuntomarkkinoilla	11
Yhdenvertaisuus urheiluelämässä	11
Yhdenvertaisuus asepalveluksessa	11
Yhdenvertaisuus mediassa	12
Yhdenvertaisuus digitaalisessa asiointissa	12
Ihmiskaupan uhrien asema	12
Pakolaisten yhdenvertainen oikeus perhe-elämään	13
Maahanmuuttajien ja vieraskielisten yhdenvertaisuus	13
2 Oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen	14
Laitoshoidossa asuvien henkilöiden ja terveydenhuollon asiakkaiden oikeudet	14
Vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeus	14
Vankien ja tutkintavankien oikeudet	14
Lasten itsemääräämisoikeus ja rajoittamistoimenpiteet	15
Intersukupuolisten lasten oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen	15
Vanhusten oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja vapauteen	15
3 Liikkumisvapaus	16
Laitokseen sijoitettujen tai huostaan otettujen lasten liikkumisvapaus	16
Liikkumisvapaus urheilutapahtumaan	16

4 Oikeus yksityisyyteen	17
Oikeus yksityisyyteen viranomaistiloissa	17
Vammaisten henkilöiden oikeus yksityisyyteen	17
Vankien oikeus yksityisyyteen	17
Laitokseen sijoitettujen lasten oikeus yksityisyyteen	18
Oikeus yksityisyyteen suhteessa sananvapauteen	18
5 Uskonnon ja omantunnon vapaus	19
Jehovan todistajat henkilörekisterin pitäjänä	19
6 Sivistykselliset oikeudet	20
Lasten sivistykselliset oikeudet	20
7 Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin	21
Saamelaisten oikeus omaan kieleen	21
8 Oikeus sosiaaliturvaan	22
Lapsiperheiden sosiaaliturva	22
Lakisääteiset terveyspalvelut	22
9 Oikeudenmukainen oikeudenkäynti ja hyvän hallinnon takeet	23
Julkishallinnon toiminta	23
Tuomioistuinten toiminta	23
Turvapaikanhakijoiden oikeusapu	24
Maastapoistaminen	24
Julkishallinnon palvelujen digitalisaatio	24
Vammaispalvelujen päätökset	24

Puutteita ja haasteita perusoikeuksittain

Esittely ja lyhenteet

Ihmisoikeuskeskus on koontanut tähän julkaisuun teemoittain perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista valvovien ja edistävien itsenäisten ja riippumattomien toimijoiden (ns. PIO-valvojat) sekä ylimpien tuomioistuinten huomioita. Huomiot koskevat puutteita ja ongelmia perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa Suomessa. Ajallisesti huomiot on kerätty vuoden 2018 vuosikertomuksista ja muista julkaisuista. Monet teemat kuitenkin ovat edelleen ajankohtaisia.

Julkaisun teemat on valittu pääasiassa Ihmisoikeuskeskuksen toiminnassa Suomessa esiin tulevista aihealueista. Oros ei myöskään kata kaikkia ko. viranomaisten huomioita mainituista teemoista.

Viranomaiset ja tuomioistuimet, joiden esiin nostamia ongelmia julkaisussa on huomioitu ovat

AOA	Eduskunnan apulaisoikeusasiamies
EOA	Eduskunnan oikeusasiamies
IOK	Ihmisoikeuskeskus
IOV	Ihmisoikeusvaltuuskunta
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KKO	Korkein oikeus
LAV	Lapsiasiavaltuutettu
OKA	Valtioneuvoston oikeuskansleri
TAV	Tasa-arvovaltuutettu
YVV	Yhdenvertaisuusvaltuutettu

1 Yhdenvertaisuus ja tasa-arvoisuus

Suomen perustuslain 6§:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä, eikä ketään saa asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvään syyn perusteella ilman hyväksyttävää perustetta.¹

Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus

Eduskunnan oikeusasiamiehen (EOA) mukaan vammaisten henkilöiden yhdenvertaiset osallistumismahdollisuudet eivät toteudu esteettömyyden, saavutettavuuden ja kohtuullisten mukautusten puutteiden takia.² EOA on nostanut esille esimerkiksi kohtuulliset mukautukset opiskelijoiden aterioinnissa³ sekä esteettömyyden varmistamisen julkisissa tiloissa⁴ yhdenvertaisuuden parantamiseksi.

Myös Ihmisoikeuskeskus (IOK) on pyrkinyt

edistämään vammaisten henkilöiden yhteiskunnallista osallisuutta, päätöksentekoon osallistumista, yhdenvertaisuutta ja itsemääräämisoikeuden toteutumista.⁵ Vuonna 2018 IOK:n erityisenä painopisteenä on ollut vammaisten henkilöiden osallisuuden edistäminen työelämässä ja heitä koskevassa päätöksenteossa.⁶

Yhdenvertaisuusvaltuutetun (YVV) mukaan tulisi arvioida yhdenvertaisuuslain⁷ muuttamista siten, että mukautumisvelvollisuus⁸ koskisi osittain myös taloyhtiöitä, jotta vammaisten henkilöiden esteetön pääsy varmistettaisiin.⁹ Lisäksi YVV on suositellut Kelan koulumatkatukilain¹⁰ uudistamista siten, ettei vaikeavammaisten oppilaiden yhdenvertaisuus ole riippuvainen yksittäistapauksissa tehtävistä kohtuullisista mu-

1 Suomen perustuslaki 11.6.1999/731 (11.6.1999), 6§ <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P7>
 2 Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2018 (EOA 2018), 61-66, 68, 74, 121 <https://www.oikeusasiamies.fi/documents/20184/42383/2018-fi/d41f123c-55c8-465e-9dd7-a154c59bc4fc>
 3 Ibid, 136
 4 Ibid, 62-66

5 Ihmisoikeuskeskus (IOK), Toimintakertomus 2018, 20 https://ihmisoikeuskeskus-fi-bin.directo.fi/@Bin/1bf0da319d7641c0f530821d7862d1dc/1578482828/application/pdf/7666003/IOK_TOKE_2018_FI.pdf

6 Ibid, 21

7 Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014 <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>

8 Ibid, 8§ ja 15§

9 Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuosikertomus 2018 (YVV 2018), 6 <https://www.syrjinta.fi/documents/10181/10834/Yhdenvertaisuusvaltuutetun+vuosikertomus+2018/efb7f5b5-652f-4117-9b70-34458edec08f>

10 Koulumatkatukilaki 10.1.1997/48 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19970048>

kautuksista tapauksissa, joissa henkilö tarvitsee kuljetusta kotiin ja koulun välillä.¹¹

YVV on huomauttanut, että vammaisten henkilöiden elämänmittaisten palveluiden hankintamenettelytapaa ei tule jättää kuntien, maakuntien tai Kelan harkinnan varaan. Esimerkiksi kilpailutetut, usein muuttuvat asumis- ja tulkkauspalvelut voivat vaikeuttaa vammaisen henkilön mahdollisuuksia vaikuttaa omiin palveluihinsa.¹²

Yhdenvertaisuus kieliasioissa

EOA on huomauttanut kotihoidon yhdenvertaisuuden puutteista kieliasioissa.¹³ Kotihoidon ruotsinkielinen asiakaskunta ei ollut tyytyväinen ruotsiksi saamaansa palveluun. EOA:n mukaan kieli on keskeinen tekijä kotihoidon laadun takaamiseksi, jolloin kielelliset ongelmat johtavat laadun eroihin ja siten yhdenvertaisuuden puutteisiin.¹⁴ EOA on myös huomauttanut, että viranomaisten on julkaistava tiedotteensa ja esimerkiksi sähköpostin automaattiset poissaoloilmoitukset sekä suomeksi että ruotsiksi.¹⁵

Romanien oikeus yhdenvertaisuuteen

Romanien oikeuksia on käsitelty muun muassa IOK:n lausunnossa luonnoksesta Suomen romanipoliittiseksi ohjelmaksi.¹⁶ IOK:n mukaan romanien tilanteessa on tapahtunut parannusta, mutta erityisesti yhdenvertaisuudessa, syrjinnässä ja vihapuheen kohteeksi joutumisessa on edelleen ongelmia.¹⁷ IOK on nostanut esille

romaniyhteisöjen sisällä tapahtuvan vaikuttamisen haasteena esimerkiksi asumisen ja pukeutumisen yhdenvertaisuuden toteutumiseksi. Myös esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien romanien henkilöiden sekä vammaisten ja ikääntyneiden romanien henkilöiden oikeuksien sisällyttämistä romanipoliittikkaan on suositeltu lausunnossa.¹⁸

Lapsiperheiden yhdenvertaisuus

Lapsiasiavaltuutettu (LAV) on kiinnittänyt huomiota lapsiperheiden köyhyyden poistamiseen yhdenvertaisuuden takaamiseksi.¹⁹ LAV on suositellut lapsiperheiden köyhyyden poistamiseksi köyhyyspolitiikan implementointia valtion, maakuntien ja kuntien päätöksentekoon²⁰, koulutuksen tukemista²¹, perusturvan räätälöimistä²², terveyspolitiikan päätöksiä²³, asumisen tukea sosiaalityön tuen avulla²⁴ sekä talousosaamisen lisäämistä ja neuvontaa²⁵.

LAV:n mukaan terveyskeskuksien asiakasmaksu ei saa muodostua esteeksi sairauksien hoitamiseksi. Terveyskeskuksien maksun poistaminen edistäisi ylisukupolvisten terveyserojen kaventamista ja mahdollistaisi tasa-arvoisen pääsyn terveydenhoidon piiriin.²⁶

Tasa-arvo ja syrjintä työelämässä

Vuoden 2018 vuosikirjassaan tasa-arvovaltuutettu (TAV) on todennut, että sukupuolten tasa-arvon toteutumisessa työelämässä on

11 YVV 2018 (n 10), 7

12 Ibid

13 EOA 2018 (n 2), 137

14 Ibid, 137

15 Ibid, 285-286

16 IOK, Lausunto luonnoksesta Suomen romanipoliittiseksi ohjelmaksi 2018-2022, IOK/1/2018 (30.1.2018) <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/Bin/6016758/ROMPO-lausunto%20IOK-lopullinen.pdf>

17 Ibid, 1

18 Ibid, 3-6

19 Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2018 - Köyhyydellä ei leikitä (LAV 2018), 13-29 http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2014/12/LA_vuosikirja2018_0118.pdf

20 Ibid, 19-20, 28

21 Ibid, 20-22

22 Ibid, 22

23 Ibid, 24-25

24 Ibid, 25-26

25 Ibid, 27

26 Ibid, 29

puutteita.²⁷ Palkkaero naisten ja miesten välillä on edelleen noin 16% ja eläke-ero noin 21% johtuen osittain työelämän vahvasta jakautumisesta naisten ja miesten aloihin.²⁸ Lisäksi raskaus- ja perhevapaasyrjintää esiintyy kaikilla toimialoilla ja sektoreilla.²⁹ TAV on huomannut raskaus- ja perhevapaasyrjintää esimerkiksi seuraavissa muodoissa: rekrytoinnin aikana esitettävänä kysymyksenä perhetilanteesta³⁰, määräaikaisten työsuhteiden lopettamisena, lomautuksena tai irtisanomisena raskauden ja perhevapaan takia³¹, syrjintänä työhönotossa, työpaikkailmoituksissa, palkoissa ja tavaroiden sekä palveluiden saatavuudessa ja hinnoittelussa.³²

Nykyisissä palkkakartoitussäännöksissä on puutteita esimerkiksi palkkatietojen käsittelyssä, vertailuryhmien muodostamisessa ja henkilöstön edustajien tietojensaannissa. Lisäksi TAV:n mukaan lainsäädäntöä tulisi kehittää niin, että palkkasyrjintäepäilyissä verrokin palkkatieto olisi aina annettava yksittäiselle työntekijälle. Tärkeää on luoda tasa-arvosuunnitelma, joka edistää palkkatasa-arvoa ja perhemyönteisyyttä.³³

Työelämässä tapahtuvaa syrjintää terveydentilan vuoksi on käsitelty korkeimman oikeuden (KKO) päätöksessä KKO:2018:31. KKO on todennut, että työturvallisuus voi asettaa työntekijälle terveydentilaa koskevia vaatimuksia, sillä työnantaja on työturvallisuuslain mukaan velvollinen huolehtimaan työntekijän turvallisuudesta ja terveydestä työssä. Työnantajan on esimerkiksi palkkauksessa otettava huomioon

työntekijän henkilökohtaiset edellytykset, kuten terveydentila, täyttääkseen työturvallisuuslain mukaiset velvollisuutensa. Tällaisten edellytysten on kuitenkin oltava oikeasuhtaisia ja perusteltuja.³⁴

Tasa-arvo oppilaitoksissa

TAV on huomauttanut, että työelämän jakautumista naisten ja miesten aloihin tulisi ennaltaehkäistä oppilaitoksissa.³⁵ Myös seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisy ja siihen puuttuminen on tärkeää tasa-arvon edistämiseksi oppilaitoksissa.³⁶ Tärkeää on laatia oppilaitoskohtainen tasa-arvosuunnitelma.³⁷

Sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuus

Transihmiset kohtaavat IOK:n mukaan edelleen syrjintää yhteiskunnan eri sektoreilla, esimerkiksi terveydenhuollon palveluissa, koulutuksessa ja työelämässä. Transihmisten yhdenvertaisuuden keskeinen edistäjä on sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen.³⁸

TAV on nostanut esille translaissa³⁹ esiintyvän selkeän ihmisoikeusloukkauksen: sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä olevan lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen. Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen lisäksi translaissa tulisi erottaa sukupuolen

27 Tasa-arvoaltuutetun vuosikertomus 2018 (TAV 2018), 6-7, 10-13 <https://www.tasa-arvo.fi/documents/10181/34936/Vuosikertomus+2018/679165ed-994e-4ace-8d80-2b16f6ec53fc>

28 Ibid, 6

29 Ibid, 6, 12, 14-15

30 Ibid, 15

31 Ibid, 15-20

32 Ibid, 20-30

33 TAV 2018 (n 31), 43

34 KKO:2018:31 (16.4.2018) <https://www.finlex.fi/fi/oikeus/kko/kko/2018/20180031>

35 TAV 2018 (n 31), 7, 46

36 Ibid, 7-8

37 Ibid, 8, 13

38 Tommi Palosaari ja Elina Hakala, 'Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen - Tilanne Suomessa ja lainsäädännön kehityslinjoja Euroopassa' IOK (2018), 12 https://ihmisoiikeuskeskus-fi-bin.directo.fi/@Bin/25e84038dc179b1d0a3ad5a9acc95340/1578571112/application/pdf/6351406/sukupuolen_oikeudellinen_vahvistaminen_FINAL.pdf

39 Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 28.6.2002/563 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020563>

juridinen vahvistaminen lääketieteellisistä arvioinneista ja hoidoista.⁴⁰ Lisäksi julkisten terveyspalvelujen tulisi sisältää oikeus sukupuoliristiriidan lääketieteelliseen hoitoon. TAV on huomauttanut myös, että intersukupuolisten lasten hoitokäytännöissä on kunnioitettava lasten oikeutta ruumiilliseen koskemattomuuteen ja lääketieteellisesti tarpeettomasta sukulinkirurgiasta tulisi luopua.⁴¹

Lausunnossaan translain uudistamistarpeista Euroopan neuvoston alaiselle Euroopan rasmin ja suvaitsemattomuuden vastaiselle komissiolle IOK on esitellyt IOK:n ja IOV:n kannanottoa, jossa IOK ja IOV ovat suositelleet lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamista, henkilökohtaisen lääketieteellisen hoidon varmistamista, henkilön sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin laillisen tunnustamisen erottamista erillisiksi asioiksi sekä ikärajan poistamista sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksistä.⁴²

Naisiin kohdistuva väkivalta ja seksuaalinen häirintä

Euroopan perusoikeusviraston tutkimuksen mukaan 47% suomalaisnaisista on ilmoittanut kohdanneensa fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa 15 vuotta täytettyään. Vaikka miehetkin kokevat fyysistä ja seksuaalista väkivaltaa, on väkivalta läheisen toimesta yleisempää naisilla. Väkivallan fyysiset ja psyykkiset seuraukset ovat yleisempiä ja vakavampia naisilla kuin miehillä.⁴³ Huolimatta siitä, että Suomi on ratifioinut Euroopan neuvoston yleissopimuksen naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan

ehkäisemisestä (Istanbulin sopimus)⁴⁴, ei sen toimeenpanolle ole varattu riittäviä resursseja.⁴⁵ Lisäksi seksuaalinen häirintä on yhä yleistä.⁴⁶

TAV on nostanut esille vihapuheen sukupuolittuneen luonteen, ja esittää, että lainsäädäntöä tulisi uudistaa siten, että se tunnistaa sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun liittyvän vihapuheen sekä naisvihaan perustuvat rikokset.⁴⁷ Myös Ihmisoikeusvaltuuskunta (IOV) on todennut kannanotossaan naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan vastaisten toimien vahvistamisesta⁴⁸, että naisiin kohdistuvaan väkivaltaan tulisi puuttua voimakkaammin lainsäädännön keinoin. IOV on ehdottanut keinoiksi esimerkiksi seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisarviointia, suostumuksen puutteen lisäämistä raiskauksen tunnusmerkistöön sekä rikosprosessien nopeuttamista.⁴⁹

Lainsäädännöllisten keinojen lisäksi IOV on vaatinut, että hallituksen tulisi varmistaa riittävät resurssit Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanolle, varmistaa palveluiden kattavuus ja kulttuurisensitiivisyys sekä se, että palvelut ottavat huomioon erityisen haavoittuvassa asemassa olevat naiset, luoda riippumaton ja virallinen valvontataho joka raportoi Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanon edistymisestä eduskunnalle, kutsua kansalaisjärjestöt mukaan naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan toimikuntaan sekä lisätä koulutusta ja asennekasvatusta.⁵⁰ IOK on myötäillyt IOV:n

40 TAV 2018 (n 31), 8, 13

41 Ibid, 49

42 IOK, ECRI, 5th monitoring round - Finland, Contribution from the Finnish NHRI/Human Rights Centre, IOK/6/2018 (22.2.2018), 3 <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/@Bin/6081926/ECRI-LGBT%20contribution%202-2018.pdf>

43 TAV 2018 (n 31), 8

44 Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta, Council of Europe Treaty Series No. 210, Istanbul (11.5.2011) (Istanbulin sopimus) <https://rm.coe.int/1680462532>

45 TAV 2018 (n 31), 8

46 Ibid, 8, 10

47 Ibid, 9, 13

48 Ihmisoikeusvaliokunta (IOV), 'Naisiin kohdistuva väkivalta edelleen yleistä - Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanoa tehostettava' (3.10.2018) <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/@Bin/7034345/IOV-Istanbulin+sopimus+-+kannanotto-FI.pdf>

49 Ibid, 2

50 Ibid, 1 ja 3

kannanottoa raportissaan naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asian-tuntijaryhmälle.⁵¹

Lausunnossaan oikeusministeriölle arviomuistiosta, joka käsittelee rikoslakia ja eräiden seksuaaliväkivalta-, rattijuopumus- ja talousrikosten rangaistuskäytäntöjä⁵², TAV on kiinnittänyt huomiota arviomuistion ihmis- ja perusoikeudellisen näkökulman puutteisiin.⁵³ TAV:n mukaan kehitystarpeiden arviointiin on sisällytettävä seksuaali- ja väkivaltarikosten osalta sukupuolivaikutusten arviointia ja sukupuolen mukaan eriteltyä tietoa, jotta Suomea veloit-tavien kansainvälisten sopimusten vaatimukset voidaan toteuttaa.⁵⁴

YVV on ehdottanut, että ihmiskauppaa käsiteltäisiin erityisesti naisiin kohdistuvana väkivaltana. Hallituksen tasa-arvo ohjelman sekä toimintaohjelmien tulisi sisältää toimenpi-teitä ihmiskaupan ehkäisemiseksi, prostituution vähentämiseksi ja naisiin kohdistuvan väkival-lan torjumiseksi.⁵⁵ Lisäksi YVV on ehdottanut korvamerkittyä rahoitusta ihmiskaupan uhrien turvallisen ja tuetun majoituksen mahdollistami-seksi sekä sen selvittämistä, tulisiko Suomessa nimetä virallinen ja riippumaton viranomainen, joka seuraisi ja arvioisi Istanbulin sopimuksen⁵⁶

asettamien velvoitteiden sekä CEDAW-komite-an⁵⁷ suositusten täyttämistä.⁵⁸

Sote- ja valinnanvapausuudistus

Lausunnossaan sote- ja valinnanvapausuudis-tuksia koskevasta hallituksen esityksistä⁵⁹, TAV on huomauttanut, että sukupuolien väliset erot terveydessä, eliniässä ja sosioekonomisessa asemassa sekä sukupuolien ja sukupuolivähem-mistöjen erityistarpeet tulee ottaa huomioon sote-palveluiden suunnittelussa, tarjonnassa ja palveluiden tuotannossa.⁶⁰ TAV on kiinnittänyt huomiota myös naisten ja miesten tasa-arvoisen osallistumisen varmistamiseen päätöksenteossa sekä valinnanvapausjärjestelmään liittyviin tasa-arvovaikutuksiin.⁶¹

Äitiysrahakäytännöt

TAV ja YVV ovat esittäneet sosiaali- ja terveys-ministeriölle, että sairausvakuutuslain 9 luvun 2§⁶² tulisi muuttaa niin, että oikeus äitiysrahaan olisi yhdenvertainen. Nykyisessä muodossaan laki oikeuttaa äitiysrahaan kohtukuolematapa-uksissa ja silloin kun raskaus keskeytyy spon-taanisti 154 päivän jälkeen, mutta ei silloin,

51 IOK, Submission by the Human Rights Centre (NHRI) on the implementation of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (June 2018, Finland) <https://www.ihmisoiikeuskeskus.fi/@Bin/6680784/Istanbul%20Convention%20-%20Finland%20-%20report%20by%20the%20NHRI%202018.pdf>

52 Arviomuistio rikoslain viimeaikaisesta kehityksestä ja tulevista kehitystarpeista - Eräät seksuaali-, väkivalta-, rattijuopumus- ja talousrikokset, Oikeusministeriö, Mietintöjä ja lausuntoja 7/2018 (2018) https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160660/OMML_7_2018_Rangais-tusten_oikeasuhtaisuus.pdf

53 TAV 2018 (n 31), 36

54 Ibid, 36-38

55 YVV 2018 (n 10), 27

56 Istanbulin sopimus (n 48)

57 Committee on the elimination of discrimination against women <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cedaw/pages/cedawindex.aspx>

58 YVV 2018 (n 10), 27

59 Hallituksen esitys eduskunnalle maakuntien perustamisesta ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistusta koskevaiksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen saamiseksi, HE 15/2017 vp https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_15+2017.aspx; Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi asiakkaan valinnanvapaudesta sosiaali- ja terveydenhuollossa ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 16/2018 vp https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_16+2018.aspx

60 TAV 2018 (n 31), 38-39

61 Ibid, 39

62 Sairausvakuutuslaki 21.12.2004/1224 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20041224#O3L9P2>

kun raskaus joudutaan keskeyttämään sikiön terveydentilan vuoksi 154 päivän jälkeen. Tällöin rinnasteisissa tilanteissa olevat äidit ovat eriarvoisessa asemassa.⁶³

Alaikäisavioliitot

TAV:n mukaan avioliittolain⁶⁴ muuttamista tulisi harkita alaikäisavioliittojen alaikärajan ja ulkomailla solmittujen alaikäisavioliittojen tunnustamisen osalta. TAV on todennut, että mikäli alaikäisavioliitot poikkeusluvin jätetään avioliittolakiin, tulisi poikkeusluville asettaa 16 ikävuoden alaikäraja. Lisäksi ulkomailla solmittujen avioliittojen tunnustamisen ehdoksi tulisi asettaa vaatimus siitä, että avioliitto on solmittu yli 18-vuotiaiden kesken. Nämä muutokset varmistaisivat alaikäisten henkilöiden yhdenvertaisen suojelun kansalaisuudesta ja kotipaikasta riippumatta.⁶⁵

Syrjintä tekoälyä käytettäessä

Tekoälyn käyttämiseen liittyy huomattava syrjinnän riski.⁶⁶ YVV:n mukaan yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan antama ratkaisu algoritmien aiheuttamasta syrjinnästä on ensimmäinen laatuaan Euroopassa. Ratkaisun mukaan yksilöitä ei voida arvioida yleisesti sukupuoleen, ikään, äidinkieleen ja asuinpaikkaan perustuvala pisteytysjärjestelmällä algoritmien toimesta.⁶⁷

Tekoälyn käytön viranomaistoiminnassa tulisi edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista, eikä profilointikategorioiden tulisi sisältää kiellettyjä syrjintäperusteita, ottaen huomioon myös välilliset vaikutukset.⁶⁸ Lisäksi viranomaisen, yrityksen tai muun tahon vastuussa syrjinnän ehkäisemisestä myös tilanteissa, jossa päätöksen tekee algoritmi.⁶⁹

63 TAV 2018 (n 31), 34

64 Avioliittolaki 13.6.1929/234 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1929/19290234?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=avioliittolaki>

65 TAV 2018, (n 31) 34-35

66 YVV (n 10), 16-17

67 Ibid, 16

68 Ibid, 17

69 Ibid, 16-17

Yhdenvertaisuus asuntomarkkinoilla

Asuntomarkkinoilla ei saa YVV:n mukaan käyttää syrjiviä perusteita vuokralaisen tai ostajan valinnassa. Välittäjä syyllistyy syrjintään, jos hän hyväksyy syrjivät ehdot toimeksiantajaltaan. YVV on painottanut vammaisten asiakkaiden oikeutta kohtuullisiin mukautuksiin, joilla voidaan varmistaa vammaisen henkilön yhdenvertainen kanssakäyminen ja palvelusaanti asuntomarkkinoilla.⁷⁰

Yhdenvertaisuus urheiluelämässä

YVV on todennut, että erilaisten tilanteiden huomioiminen urheiluseuroissa ja -tiloissa mahdollistaa tosiasiallisen yhdenvertaisuuden. Urheilun monimuotoisuuden vuoksi yhdenvertaisuuden arviointi yleisesti on haasteellista, minkä vuoksi tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien merkitys on suuri.⁷¹ YVV on kuitenkin suositellut, että Suomen urheiliitto luopuisi EM- ja MM-kilpailuiden osalta vammaisurheilijoiden omavastuuosuuksista, opetus- ja kulttuuriministeriö muuttaisi urheiliittojen rahoitusjärjestelmää ja urheilija-apurahakokonaisuutta niin että se tukisi vahvemmin vammaisurheilijoiden yhdenvertaisuutta ja, että sosiaali- ja terveysministeriö arvioisi urheilun asemaa avustaja- ja kuljetuspalveluihin liittyen sekä ohjeistaisi kuntia vammaisten henkilöiden mahdolliseen henkilökohtaisen avun tarpeeseen urheilukilpailuissa.⁷²

Yhdenvertaisuus asepalveluksessa

Nykyistä maanpuolustus-, asevelvollisuus- ja siviilipalvelusjärjestelmää on arvioitu YVV:n toimesta. YVV on ehdottanut kokonaisuudistusta, jonka avulla järjestelmästä tulisi yhdenvertaisempi. Järjestelmän ongelmana ovat YVV:n

70 Ibid, 19

71 Ibid, 20

72 Ibid, 21

mukaan niin sanotut mielipidevangit, jotka tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen kieltäytyttyään asevelvollisuudesta tai siviilipalveluksesta uskontonsa tai vakaumuksensa vuoksi. YVV on ehdottanut siirtymistä yleisempään kansalaispalvelusvelvollisuuteen, joka ottaisi huomioon uskonnon, vakaumuksen ja sukupuolten välisen tasa-arvon, ja olisi näin yhdenvertainen kansalaisille.⁷³

Yhdenvertaisuus mediassa

YVV on kiinnittänyt huomiota median yhdenvertaisuuteen ja kertoo, että vähemmistöjä kuvaillaan mediassa usein tietyissä rooleissa, usein osana konfliktia, roistona, uhrina tai sankarina. YVV:n mukaan mediassa esiintyy myös vastakkainasettelua ja vähemmistön edustajien näkemistä ulkopuolisena. Yhdenvertaisuutta ja osallisuutta mediassa voisi parantaa moniäänisyyttä lisäämällä.⁷⁴

Yhdenvertaisuus digitaalisessa asioinnissa

Valtioneuvoston oikeuskansleri (OKA) on vuoden 2018 kertomuksessaan todennut, että yhdenvertaisuuden toteutumisen varmistamiseksi digitalisaatiota edistettäessä on otettava huomioon ne, joiden asiointia se vaikeuttaa.⁷⁵ Esimerkiksi vanhukset ja lapset kuuluvat usein digitalisaatiosta kärsiviin ryhmiin.⁷⁶ Yhdenvertaisuuden ja hyvän hallinnon kannalta on siis OKA:n mukaan välttämätöntä, että perinteisten asiointikanavien käyttö säilytetään niin, että jokaisella on tosiasiallinen asiointin mahdollisuus.⁷⁷ OKA on maininnut erikseen, että myös julkishallinnon on taattava oikeusturvan ja

hyvän hallinnon toteutuminen digitalisaatiota käyttäessään ja kehittäessään.⁷⁸ Myös EOA on todennut, että sähköisten palvelujen lisääntyminen vaarantaa palvelujen saatavuuden vanhuksille.⁷⁹

OKA on huomauttanut digitaalisten palvelukokonaisuuksien puutteellisuudesta tapauksessa, jossa huoltaja näki terveystietoja sisältäneestä Omakanta-palvelusta vain alle 10-vuotiaiden lastensa tietoja ja tätä vanhempien lasten tietoihin oli pääsy vain lapsella itsellään lapsen tahdosta riippumatta. Näin ollen pääsy tietoihin on rajattu 10-18 vuotiailta lapsilta, joilla ei ole keinoja tunnistautua Omakantaan. Tämä estää lasten ja huoltajien yhdenvertaisen mahdollisuuden käyttää yhteiskunnan digipalvelua sekä sosiaaliturvaa koskevien perusoikeuksien toteutumisen⁸⁰ Myös puutteellinen kieli- tai tietotekniikan taito voi estää tosiasiallisen asiointin mahdollisuuden esimerkiksi oleskelulupahakemusten teossa.⁸¹

Ihmiskaupan uhrien asema

YVV on suositellut eduskunnalle, että lakia kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta⁸² tulisi selkeyttää niin, että ihmiskaupan uhrien palveluiden ja auttamistoimien saatavuus varmistuisi kunnissa ja tulevaisuudessa maakunnissa.⁸³

78 Ibid, 95

79 EOA 2018 (n 2), 20

80 OKA 2018 (n 79), 93, 97

81 Ibid, 93, 142

82 Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 17.6.2011/746 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110746>

83 YVV 2018 (n 10), 27

73 Ibid

74 Ibid, 25-26

75 Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2018 (OKA 2018), 92 https://www.okv.fi/media/filer_public/8c/77/8c77eebb-f36c-4361-b8b5-048a7ff4cefc/okv_kertomus2018_suomi_netti.pdf

76 Ibid, 92-93

77 Ibid, 94

Pakolaisten yhdenvertainen oikeus perhe-elämään

Perheen yhdistämistä koskevien säännösten soveltajien, lainsäätäjien ja poliittisten päätösten tekijöiden tulee YVV:n mukaan turvata pakolaisten yhdenvertainen oikeus perhe-elämään nykyistä paremmin.⁸⁴ Nykyisellään yhdenvertainen pakolaisten oikeus perhe-elämään toteutuu puutteellisesti, eikä lapsen oikeuksien sopimusta⁸⁵ huomioida tarpeeksi. YVV:n mukaan erityisesti kansainvälistä suojelua saaneen perheen yhdistyksen edellytyksenä oleva toimeentuloedellytys on ongelmallinen. Sekä turvapaikan että toissijaista suojelua saaneen henkilön katsotaan olevan kansainvälisen suojelun tarpeessa, jolloin heitä tulisi kohdella yhdenvertaisesti perheen yhdistämisen osalta. Lisäksi toimeentuloedellytys voi johtaa syrjintään tai estää perheen yhdistämisen. YVV on suositellut toimeentuloedellytyksen poistamista kaikkien kansainvälistä suojelua saaneiden henkilöiden osalta.⁸⁶

Maahanmuuttajien ja vieraskielisten yhdenvertaisuus

Syrjintä on YVV:n mukaan yleistä esimerkiksi ulkonäön, alkuperän, kielen sekä uskonnon perusteella, ja vihapuhe on entistä näkyvämpää.⁸⁷ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on esimerkiksi päättänyt, että hakaristin esillä pitäminen on yhdenvertaisuuslain vastaista häi-

rintää.⁸⁸ YVV on lausunut, että palvelun epäminen uskonnon tai etnisen alkuperän on vakavaa syrjintää.⁸⁹ On tärkeää, että syrjintään ja vihamotiivin omaaviin rikoksiin puututaan poliisin ja syyttäjien toimesta ennaltaehkäisyä lisäksi.⁹⁰

YVV on suositellut kansallisen toimintaohjelman laatimista rasismien ja viharikoksien ehkäisemiseksi.⁹¹ Toimintaohjelman tulisi muun muassa varmistaa lakien tehokas täytäntöönpano, madaltaa osallistumisen ja vaikuttamisen esteitä maahanmuuttajilta ja vieraskielisiltä sekä varmistaa rasismien ja vihapuheen tehokas ehkäisy ja yhdenvertaisuuden edistäminen erityisesti oppilaitoksissa.⁹²

88 Ibid, 12

89 Ibid, 13

90 Ibid, 10

91 Ibid, 10-11

92 Ibid, 11

84 Ibid, 29

85 Lapsen oikeuksien sopimus, UNICEF <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>

86 YVV 2018 (n 10), 29

87 Ibid, 10 ja 12-13

2 Oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen

Suomen perustuslain 7§ varmistaa oikeuden elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen sisältää myös kuolemantuomion ja kidutuksen kiellon sekä kiellon kohdella ihmisiä heidän ihmisarvoaan loukkaavasti.⁹³

Laitoshoidossa asuvien henkilöiden ja terveydenhuollon asiakkaiden oikeudet

EOA on vuoden 2018 vuosikirjassaan huomauttanut, että laitoshoidossa asuvien rajoittamismääräykset voivat olla liiallisia, epäyhtenäisiä ja kokonaan perusteettomia, ja siten loukata asukkaiden itsemääräämisoikeutta.⁹⁴ Esimerkiksi eräissä kehitysvammaisten laitos- ja asumisyksiköissä on ollut käytössä häkkisänkyjä, joiden Kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimiva komitea (CPT) on todennut loukkaavan ihmisarvoa. EOA on kehottanut, että häkkisänkyjen käytöstä luovutaan, ja niiden sijaan käytetään muita ratkaisuja.⁹⁵

93 Suomen perustuslaki (n 1), 7§

94 EOA 2018 (n 2), 121

95 Ibid, 106

Päivystävien terveydenhuollon toimintayksiköiden käyttämät turvahuoneet, joihin suljetaan päihtyneitä tai aggressiivisia potilaita, mahdollistavat vapaudenriiston, jota ei ole lailla säädelty.⁹⁶ EOA:n mukaan vapaudenriiston oikeusturvakeinoista pitäisi säätää perusoikeuksien rajoitusedellytykset täyttävällä tavalla.⁹⁷

Vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeus

EOA on huomannut puutteita itsemääräämisoikeudessa laitoshoidossa asuvien vammaisten henkilöiden osalta.⁹⁸ Puutteet johtuvat kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain⁹⁹ käytännön soveltamisessa esiintyvistä virheistä.¹⁰⁰

Vankien ja tutkintavankien oikeudet

Euroopan Neuvoston kidutuksen vastaisen komitean suosituksen mukaan vankien pitäisi saada vähintään kahdeksan tuntia sellin ulkopuolista aikaa. Sellin ulkopuolinen aika jää EOA:n mukaan usein alle suositellun ajan suljetuilla osastoilla.¹⁰¹ Vankien ja tutkintavan-

96 Ibid, 122

97 Ibid, 117 ja 122

98 Ibid, 121

99 Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>

100 EOA 2018 (n 2), 121

101 Ibid, 89 ja 122

kien sijoittelussa on puutteita. Lähtökohtaisesti tutkintavankeutta suorittavat vangit pitäisi sijoittaa tutkintavankiloihin poliisivankiloiden sijasta ja erilleen rangaistusta suorittavista vangeista. Lisäksi alaikäisiä henkilöitä ei tulisi sijoittaa aikuisten osastolle. Nämä lähtökohdat eivät kuitenkaan toteudu käytännössä. Niin sanottujen paljusellien poistuminen Suomesta on kuitenkin positiivinen muutos.¹⁰²

Eräässä tapauksessa EOA on todennut, että vangin intiimialueen tarkistaminen peilin avulla on loukannut vangin oikeutta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, kun vankila ei ollut kiinnittänyt riittävästi huomiota henkilöntarkastuksen ja henkilönkatsastuksen välisiin eroihin sekä lainmukaisen henkilöntarkastuksen suorittamiseen.¹⁰³

Lasten itsemääräämisoikeus ja rajoittamistoimenpiteet

Rajoittamistoimenpiteet puuttuvat aina henkilön perusoikeuksiin.¹⁰⁴ Esimerkiksi päätöksessä 15.6.2018/2902 korkein hallinto-oikeus (KHO) on katsonut, että lapsen ja vanhemman yhteydenpidon rajoittaminen etukäteen annetulla, myöhemmästä käyttäytymisestä riippuvalla ehdollisella ja rangaistuksen luonteisella rajoittamistoimenpiteellä loukkaa lapsen perusoikeuksia.¹⁰⁵

AOA on todennut, että lapsen sijaishuolto- paikan tulisi laatia suunnitelma, jolla tuetaan lasten itsemääräämisoikeuden toteutumista. Lapsen eristämisen täytyy aina olla välttämätöntä, ja se on lopetettava heti kuin mahdollista. Lisäksi lapsen ihmisarvoa on kunnioitettava eristykseen viemisessä sekä siihen liittyvän mahdollisen henkilöntarkastuksen teossa.¹⁰⁶

Intersukupuolisten lasten oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen

TAV on huomauttanut, että intersukupuolisten lasten hoitokäytännössä on kunnioitettava lasten oikeutta ruumiilliseen koskemattomuuteen ja lääketieteellisesti tarpeettomasta sukuelinkirurgiasta tulisi luopua.¹⁰⁷

Vanhusten oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja vapauteen

EOA:n mukaan vanhusyksiköiden laillisuusvalvonnassa on vakiintunut näkemys siitä, että asukkaan rajoitustoimiin saa ryhtyä vain lääkärin päätöksellä. Rajoitustoimien käyttämisen on oltava välttämätöntä ja ne on lopetettava välittömästi, kun ne eivät enää ole välttämättömiä. Toimista on myös keskusteltava asukkaan läheisten kanssa.¹⁰⁸ AOA on pitänyt ongelmallisena esimerkiksi lääkärin liian harvoja käyntejä, muistisairaana liikkumisen rajoittamista hänen omalla luvallaan, ovien lukitsemista yöksi ja ovien jatkuvaa lukossa pitämistä.¹⁰⁹

EOA on myös nostanut esiin puutteet vanhusten oloissa ja kohtelussa niin laitoshoidossa, palveluasumisen yksiköissä kuin kotona asuvien vanhusten palveluissa. EOA on löytynyt laajasti esimerkiksi kuntoutuksen, ulkoilun, ravinnon, hygienian vaippojen vaihdon, ja lääketieteellisen avun puutteita laitoshoidossa ja palveluasumisen yksiköissä asuvien vanhusten kohdalla. Kotona asuvien vanhusten osalta puutteita on löydetty palvelujen riittävyudessa ja laadussa, ulkoilun mahdollistamisessa, turvallisuudessa ja asiointipalveluissa. Puutteet johtuvat EOA:n mukaan pääosin resurssien riittämättömästä määrästä sekä valvonnan voimavarojen riittämättömydestä.¹¹⁰

102 Ibid 122

103 Ibid, 137

104 Ibid, 98

105 KHO:2018:2902 (17.12.2018) <https://www.kho.fi/fi/index/maatoksia/lyhyetratkaisuselosteet/lyhyetratkaisuseloste/1528885863845.html>

106 EOA 2018 (n 2), 98

107 TAV 2018 (n 31), 8

108 EOA 2018 (n 2), 246

109 Ibid, 246-247

110 Ibid, 120

3 Liikkumisvapaus

Suomen kansalaisille ja maassa laillisesti oleskeleville on taattu vapaus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa, sekä poistua maasta suomen perustuslain 9§:ssä.¹¹¹

Laitokseen sijoitettujen tai huostaan otettujen lasten liikkumisvapaus

EOA on huomannut, että eräissä laitoksissa lasten liikkumisoikeutta oli rajattu ilman, että siitä olisi tehty lainmukainen päätös. AOA:n mukaan eräessä lastensuojeluyksikössä käytössä olleet liikkumisvapauden rajoittamiset, kuten yksin ulkoilun rajoittaminen ja sosiaalisten suhteiden katkaisu, eivät perustuneet lakiin. Liikkumisvapauden rajoitukset eivät saa olla rangaistus lapsen käyttäytymisestä.¹¹²

111 Suomen perustuslaki (n 1), 9§

112 EOA 2018 (n 2), 100

Liikkumisvapaus urheilutapahtumaan

Perusoikeuskannanotossaan henkilökohtaisen koskemattomuuden ja liikkumisvapauden loukkauksesta EOA on käsitellyt tapausta, jossa poliisi on tutkinut linja-autolla jalkapallo-otteluun suunnanneita katsojia ja linja-auton tiloja. Henkilötietojen ja tavaroiden tutkiminen ilman perusteltua epäilystä siitä, että henkilöillä olisi ollut mukanaan vaarallisia esineitä tai aineita, ja linja-autojen pysäyttäminen ja käännitys loukasi henkilöiden oikeutta koskemattomuuteen ja liikkumisvapauteen.¹¹³

113 Ibid, 137-138

4 Oikeus yksityisyyteen

Suomen perustuslain 10§ turvaa jokaiselle oikeuden yksityiselämään, kunniaan ja kotirauhaan. Yksityisyyteen kuuluu myös kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuuden turvaaminen.¹¹⁴

Oikeus yksityisyyteen viranomaistiloissa

Viranomaisten tulee EOA:n mukaan järjestää asiakaspalvelunsa niin, että asiakkaan oikeus yksityisyyteen on turvattu.¹¹⁵ Jos tiloja käytetään vapautensa menettäneiden henkilöiden säilyttämiseen, yksityisyyden suojaamisen lisäksi on kiinnitettävä huomiota asuinhuoneiden riittävyyteen, varusteluun ja niiden valvontaan.¹¹⁶

EOA:n mukaan poliisivankiloiden kameravalvontaan pitää kiinnittää huomiota, ja kameravalvonnasta pitää ilmoittaa näkyvästi.¹¹⁷ Lisäksi lääketieteellisissä toimenpiteissä tai tarkastuksissa terveydenhuollon ammattihenkilökunnan tulisi pääsääntöisesti tavata potilas ilman että hoitotilanteessa on läsnä ulkopuolisia henkilöitä.¹¹⁸

114 Suomen perustuslaki (n 1), 10§

115 EOA 2018 (n 2), 132

116 Ibid, 133

117 Ibid

118 Ibid, 134

Vammaisten henkilöiden oikeus yksityisyyteen

Yksityisyyden turvaamisessa on EOA:n mukaan puutteita asumispalveluyksiköissä.¹¹⁹ Yksityisyydenturvaa vaarantavat esimerkiksi omien wc- ja suihkutilojen puuttuminen sekä yhteisissä tiloissa oleva kameravalvonta.¹²⁰

Vankien oikeus yksityisyyteen

Useissa vankiloissa ja säilöönottoyksiköissä on havaittu puutteita yksityisyyden turvaamisessa.¹²¹ EOA on esimerkiksi kiinnittänyt huomiota erään vankilan eristystilan suihkutilan kameravalvontaan, joka on ollut erityisen ongelmallista ulkomaalaisten säilöön otettujen kannalta, sillä valvottavat henkilöt eivät ole olleet tietoisia valvoiko häntä nainen vai mies tai yksi vai useampi henkilö.¹²²

119 Ibid, 107

120 Ibid, 107, 133

121 Ibid, 91, 94-95, 133

122 Ibid, 95

Laitokseen sijoitettujen lasten oikeus yksityisyyteen

AOA:n mukaan henkilötarkastusta ja -katsausta tehdessä on otettava huomioon lapsen ikä, kehitystaso, sukupuoli, uskonto, kulttuuritausta ja yksilölliset ominaisuudet, ja tekotavan on aiheutettava mahdollisimman vähän haittaa lapselle.¹²³ Lisäksi AOA on todennut, että lapselle osoitetun postin tai hänen huoneensa tarkistamiselle tulee aina olla laissa tarkoitettu peruste, joka arvioidaan yksilöllisesti. Lapsella on oikeus olla läsnä tarkastuksessa ja tietää tarkastuksen syy.¹²⁴

Oikeus yksityisyyteen suhteessa sananvapauteen

Korkein oikeus (KKO) on punninnut yksityiselämän suojan ja sananvapauden yhteensovittamista useassa päätöksessään. Päätöksessä KKO:2018:81 KKO on pohtinut oikeutta sananvapauteen silloin, kun tarkoituksena on herättää yhteiskunnallista keskustelua vastakkain voimakkaasti lapsen yksityiselämään kajoavan tiedon julkaisemisen kanssa.¹²⁵ KKO on todennut, että lapsia koskevan tiedon julkaisemisen yleisyys internetissä ei oikeuta lapsen yksityisyyteen kajoamista.¹²⁶ Sen sijaan päätöksessä KKO:2018:51 KKO on todennut, että jo helposti saatavilla olevien yksityiselämään liittyvien seikkojen paljastaminen silloin, kun paljastaminen on liittynyt yleisesti merkittävä pidettyyn keskusteluun ei loukkaa oikeutta yksityisyyteen.¹²⁷

123 Ibid, 100

124 Ibid, 100

125 KKO:2018:81 (4.12.2018) <https://www.finlex.fi/oikeus/kko/kko/2018/20180081>

126 Ibid

127 KKO:2018:51 (10.7.2018) <https://www.finlex.fi/oikeus/kko/kko/2018/20180051>

5 Uskonnon ja omantunnon vapaus

Uskonnon ja omantunnon vapaus on turvattu Suomen perustuslain 11§:ssä. Uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan ja oikeus ilmaista vakaumus.¹²⁸

128 Suomen perustuslaki (n 1), 11§

Jehovan todistajat henkilörekisterin pitäjänä

Päätöksessään KHO:2018:171 KHO käsitteli tietosuojalautakunnan päätöstä kieltää Jehovan todistajia keräämästä nimilistoja tai muistiinpanoja ovelta ovelle -saarnaamistyössään ilman asiaomaisten suostumusta.¹²⁹ KHO on katsonut EU:n tuomioistuimen asiassa antamaan ennakkoratkaisuun perustuen, että Jehovan todistajien yhdyskuntaa on pidettävä henkilötietolain mukaisena rekisterinpitäjänä. KHO:n päätöksen mukaan tietosuojalautakunnan päätös ei pyrkinyt vaikuttamaan Jehovan todistajien uskonnonharjoittamista tai yhdyskunnan toimintaa eikä perustunut juuri Jehovan todistajien suorittamaan henkilötietojen käsittelyyn, eikä siten rikkonut Jehovan todistajien vapautta harjoittaa uskontoaan. Tietosuojalautakunnan päätös ei myöskään rajoittanut Jehovan todistajien oikeutta yksityiselämän suojaan tai sananvapautta.¹³⁰

Asia on parhaillaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa käsittelyssä, valitus 31172/19 on kommunikoitu hallitukselle lausuntoa varten joulukuussa 2019.

129 KHO:2018:171 (17.12.2018) <https://www.kho.fi/index/paatoksia/vuosikirjapaatokset/vuosikirjapaatos/1544713421030.html>

130 Ibid

6 Sivistykselliset oikeudet

Suomen perustuslain 16§ mukaan jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Julkisen vallan on turvattava myös yhtäläinen mahdollisuus muuhun kuin perusopetukseen ja itsensä kehittämiseen varattomuuden sitä estämättä. Lisäksi sivistykselliset oikeudet sisältävät tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapauden turvaamisen.¹³¹

131 Suomen perustuslaki (n 1), 16§

Lasten sivistykselliset oikeudet

LAV on esittänyt, että toisen asteen koulutuksen oppimateriaalien, työvälineiden ja työaineiden maksuttomuudesta tulisi säätää lukiolakiin ja lakiin ammatillisesta koulutuksesta, jotta lapsilla on tasa-arvoinen oikeus osallistua koulutukseen perheen varallisuudesta riippumatta.¹³² LAV on myös todennut, että kokopäiväinen subjektiivinen varhaiskasvatusoikeus tulisi palauttaa 1.8.2016 voimaan tullutta varhaiskasvatusoikeuden rajausta edeltäneelle tasolle, jotta jokaisella on mahdollisuus saada lapsensa yhteiskunnan järjestämän varhaiskasvatuksen piiriin.¹³³

Lisäksi LAV:n on pitänyt perusteltuna selvittää alaikäisen taloudellisen nolatilanteen suojaa, joka tarkoittaa velatonta lähtöasemaa aikuiselämän aloittamiselle. Alaikäisen velkaongelmilla on LAV:n mukaan usein kytkös taloudellisten, sivistyksellisten ja sosiaalisten perusoikeuksien toteutumisen ongelmiin.¹³⁴

132 LAV 2018 (n 23), 20-22, 29

133 Ibid, 29

134 Ibid

7 Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin

Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin on turvattu Suomen perustuslain 17§:ssä. Perustuslain mukaan Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi, joita on saatava käyttää viranomaisasioissa. Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin sisältää myös saamelaisten ja romanien sekä muiden ryhmien oikeuden kehittää ja käyttää omaa kieltään ja kulttuuriaan, sekä turvaa viittomakielisten ja vammaisten henkilöiden tulkitsemis- ja käännösavun turvaamisen.¹³⁵

Saamelaisten oikeus omaan kieleen

AOA on todennut, että saamelaisten henkilöiden tulisi saada nimensä väestötietojärjestelmään oikeassa kirjoitusasussaan. Väestötietorekisterikeskus on ilmoittanut, että väestötietojärjestelmään ei ole ollut mahdollista tallentaa kaikkia saamen eri kielissä esiintyviä kirjaimia.¹³⁶ AOA:n mukaan väärä kirjoitusasu loukkaa saamelaisten oikeutta omaan kieleen ja kulttuuriin.¹³⁷

Vuoden 2018 toimintakertomuksessaan IOK esittelee Euroopan neuvoston ministerikomi-

tean vuoden 2018 päätöslauselmaa alueellisten kielten ja kansallisten vähemmistökielten suojelusta Suomessa. Päätöslauselmassa on suositeltu, että viranomaisten tulisi vahvistaa saamenkielistä opetusta muun muassa myöntämällä pysyvä rahoitus kielipesille ja aikuiskoulutukselle sekä varmistaa saamenkielen opetus myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Lisäksi viranomaisten tulisi varmistaa ruotsin- ja saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen saatavuus, lisätä romanikielen opetustarjontaa ja romanikielisen oppimateriaalin tuotantoa sekä parantaa romanikielisten opettajien koulutusta. Viranomaisten tulisi myös lisätä tietoisuutta vähemmistökielistä koulutuksessa ja mediassa ja parantaa suvaitsevaisuutta niitä kohtaan.¹³⁸

Oikeusministeriölle annetussa lauselmassa Saamelaiskäräjälain¹³⁹ uudistuksista IOK on muistuttanut, että Suomessa on kolme saamelaiskieltä, joiden edistäminen ja ylläpito saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumiseksi on välttämätöntä.¹⁴⁰

138 IOK, Toimintakertomus 2018 (n 5), 15

139 Laki saamelaiskäräjistä 17.7.1995/974 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>

140 IOK, Lausunto Saamelaiskäräjälakitoimikunnan esitykseen saamelaiskäräjälain muuttamiseksi, IOK48/2018, 4 <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/@Bin/6736041/Saamelaiskäräjälain%20HE%20-%20IOK%20lausunto%202018.pdf>

135 Suomen perustuslaki (n 1), 17§

136 EOA 2018 (n 2), 139

137 Ibid, 139, 286-287

8 Oikeus sosiaaliturvaan

Suomen perustuslain 19§ turvaa jokaisen oikeuden välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Julkisen vallan on turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut.¹⁴¹

141 Suomen perustuslaki (n 1), 19§

Lapsiperheiden sosiaaliturva

LAV:n mukaan sosiaaliturvan varassa elävien lasten toimeentulon turvaamiseksi kaikkiin perhe-etuuksiin tulisi palauttaa kustannustason, esimerkiksi asumiskustannusten, kehitystä vastaavat korotukset, sekä sitoa perhe-etuudet kustannuskehitystä seuraavaan indeksiin. Lisäksi lasten harrastusten mahdollistamista tulisi tukea toimeentulotuilla.¹⁴²

Lakisääteiset terveyspalvelut

EOA on nostanut esiin lakisääteisten terveyspalveluiden puutteita. Taloudellisista säästöistä johtuva resurssipula on johtanut esimerkiksi hoitotarvikkeiden ja kuntoutuksen apuvälineiden puutokseen. Lisäksi erityisryhmien, kuten vankien ja paperittomien terveydenhuollossa on puutteita.¹⁴³

142 LAV 2018 (n 23), 29

143 EOA 2018 (n 2), 122

9 Oikeudenmukainen oikeudenkäynti ja hyvän hallinnon takeet

Suomen perustuslain 21§ mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Oikeudenmukainen oikeudenkäynti ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.¹⁴⁴

Julkishallinnon toiminta

EOA on huomauttanut eduskunnan turvallisuusosaston virheellisestä menettelystä tapauksessa, jossa turvallisuusosasto on hävittänyt vierailijatiedot ennen kuin korkein hallinto-oikeus on ottanut kantaa niiden julkisuuteen lopullisesti. Viranomaisen toiminta loukkaa hyvän hallinnon periaatteisiin sisältyvän luottamusperiaatteen mukaan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, jos viranomaisen tekee valituksen hyödyttömäksi hävittämällä valituksen kohteena olevia asiakirjoja muutoksenhaun aikana. Vastaavanlainen toiminta vaarantaa myös julkisuusperiaatteen toteutumisen.¹⁴⁵

Lisäksi EOA on eräässä tapauksessa todennut, että Liikenteen turvallisuusviraston tapa

merkitä kauko-ohjattavan lennokin lentokielto-alueita vain englannin kielellä on vastoin hyvän hallinnon periaatteita, sillä kylttiä ei voinut ymmärtää pelkästään siinä olevan kuvan tai englannin kielisen tekstin perusteella, jos ei ymmärrä englantia.¹⁴⁶

Puutteita on huomattu EOA:n toimesta tietojen luovuttamista koskevassa menettelyssä, mikä voi johtaa puutteisiin hyvän hallinnon takeissa.¹⁴⁷ Lisäksi AOA on puuttunut liian pitkiin käsittelyaikoihin sosiaaliturva-asiassa ja eläkehakemuksessa.¹⁴⁸

Tuomioistuinten toiminta

EOA on tuonut esiin kansallisessa laillisuusvalvonnassa huomioidun ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä esiintyneen pitkäaikaisen ongelman, oikeudenkäyntien viivästymisen. Oikeudenkäynnin kustannukset ja viivästyminen voivat estää oikeusturvan toteutumisen. Viivästyminen rikosasioissa johtuu koko rikosprosessiketjun resurssien puutteesta.¹⁴⁹

Myös tuomioistuinten rakenteellisissa riippumattomuudessa on puutteita. Käräjäoikeuksien lautamiehet valitaan kunnanvaltuuston puolesta käytännössä poliittisten kiintiöi-

146 Ibid, 138-139

147 Ibid, 255-256

148 Ibid, 260-261

149 Ibid, 123

144 Suomen perustuslaki (n 1), 21§

145 EOA 2018 (n 2), 138

den perusteella. Lisäksi suuri määräaikaisten tuomarien määrä vaarantaa riippumattomuutta. Tuomioistuinviraston perustaminen parantaa kuitenkin riippumattomuutta ministeriöistä, sillä pääosa oikeusministeriölle kuuluneista keskus- ja hallintoviranomaisen tehtävistä siirtyy tuomioistuinvirastolle 1.1.2020 alkaen.¹⁵⁰

Turvapaikanhakijoiden oikeusapu

EOA:n mukaan turvapaikanhakijoiden mahdollisuus saada oikeusapua ensivaiheessa on puutteellista kasvavan turvapaikanhakijoiden määrän ja oikeusavun rajoittamisen vuoksi. Oikeusavun puute voi johtaa oikeusturvaongelmiin sekä siihen, että turvapaikanhakijat ovat epätietoisia oikeuksistaan. YVV on todennut, että asiantuntevan ja osaavan oikeusavun saatavuudessa on haasteita ulkomaalaisille ja turvapaikanhakijoille.¹⁵¹

Myös IOK on käsitellyt turvapaikanhakijoiden oikeusapuongelmia ja todennut, että turvapaikkaprosessin eri vaiheissa on epäkohtia ja heikkouksia, jotka osittain selittyvät asiantuntevan oikeusavun ja oikeudellisen neuvonnan puutteella ja riittämättömyydellä. IOK:n mukaan oikeudenmukaista prosessia ja kustannustehokkuutta voidaan edistää antamalla oikeusapua ja asiantuntevaa oikeudellista neuvontaa jo menettelyn alkuvaiheessa.¹⁵² Lisäksi haavoittuvassa asemassa olevien turvapaikanhakijoiden tunnistamisessa ja avustajalle maksettavan kohtuullisen palkkion varmistamisessa on haasteita.¹⁵³

150 Ibid

151 YVV 2018 (n 10), 28

152 IOK, Muistio turvapaikanhakijoiden oikeusturvaongelmista, 1 https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/@Bin/6034205/Ihmisoikeuskeskuksen%20muistio_turvapaikanhakijoiden%20oikeusturvaongelmat_1.2.18.pdf

153 Ibid, 2

Maastapoistaminen

YVV:n mukaan maastapoistamistilanteissa on usein ongelmia ihmisoikeusnäkökulmasta.¹⁵⁴ Ensinnäkin maasta poistaminen turvapaikkapäätösten täytäntöönpanon mukaan ennen valitusasian käsittelyä kasvattaa riskiä palautuskiellon loukkaamisesta.¹⁵⁵ Palautettavat henkilöt saavat tiedon palauttamisajankohdasta liian myöhään, eikä palautusten ajankohdan tulisi tulla yllätyksenä palautettavalle tai hänen lähipiirilleen.¹⁵⁶ YVV on suositellut eduskunnalle palautusten keskeyttämistä Afganistaniin maan epävakaan tilanteen vuoksi. Lisäksi YVV on todennut, että poliisin ja maahantuloviranomaisen tulisi pystyä vielä täytäntöönpanotilanteessa arvioimaan mahdollista vaaraa palautuskiellon loukkaamisesta. Olisi tärkeää, että palautusten jälkeistä tilannetta voitaisiin seurata. Tällä hetkellä systemaattista seurantaa ei ole.¹⁵⁷

Julkishallinnon palvelujen digitalisaatio

OKA on maininnut, että vaikeasti käytettävät julkishallinnon asiointipalvelut ja hallinnon organisaatioiden työntekijöiden käyttämät järjestelmät voivat vaarantaa asiakkaiden oikeusturvan toteutumista.¹⁵⁸

Vammaispalvelujen päätökset

OKA on huomannut kanteluiden päätöksissään puutteita ja laiminlyöntejä esimerkiksi palvelutarpeen arvioinnissa, vammaispalveluja koskevien päätösten tekemisessä, palvelusuunnitelman laatimisessa asianmukaisesti ja määräajassa, päätösten perusteluissa sekä oikaisuvaatimusten ja hallinto-oikeudelle tehtyjen valitusten käsittelyssä.¹⁵⁹

154 YVV 2018 (n 10), 30-33

155 Ibid, 31

156 Ibid, 31

157 Ibid, 32

158 OKA 2018 (n 79), 96-97

159 Ibid, 141

IHMISOIKEUSKESKUS
MÄNNISKORÄTTSCENTRET
HUMAN RIGHTS CENTRE

00102 Eduskunta, Helsinki
www.ihmisoikeuskeskus.fi

00102 Riksdagen, Helsingfors
www.manniskorattscentret.fi